

Čekuolytė, A. Etnografinio metodo taikymas sociolingvistiniuose (jaunimo kalbos) tyrimuose.
Taikomoji kalbotyra 2012 (1), www.taikomojikalbotyra.lt

1

Etnografinio metodo taikymas sociolingvistiniuose (jaunimo kalbos) tyrimuose

Aurelija Čekuolytė

Institute of the Lithuanian Language

auryte.cekuolyte@gmail.com

Net ir nedidelė praktika atstoja didelę teoriją.

Parkinsono ir Merfio dėsniai (1991)

Anotacija

Lietuvių sociolingvistikoje etnografinis metodas yra naujovė, išsamių etnografinių tyrimų neturime. Tad vienas iš straipsnio tikslų yra supažindinti skaitytoją su etnografiniu metodu, parodyti, kodėl metodą verta taikyti kalbiniuose tyrimuose ir kaip šis metodas praturtina kalbinės medžiagos analizę. Taikant etnografinį metodą, galima ne tik perteikti tam tikros bendruomenės kalbinių variantų pasiskirstymo vaizdą, bet ir nusakyti socialinę reikšmę, kuri tiems variantams yra priskiriama. Tačiau kitaip nei taikant kitus sociolingvistinius metodus, etnografinio metodo atveju vadovaujamosi ne iš anksto numanomomis socialinėmis reikšmėmis, o tomis, kurios yra reikšmingos patiems informantams. Nepaisant subjektyvumo, gerai sudaryto etnografinio tyrimo rezultatai yra patikimi ir universalūs. Straipsnyje daugiausia remiamasi etnografiniais jaunimo kalbos tyrimų pavyzdžiais, tarp jų ir vienu iš pirmųjų Lietuvos sociolingvistinių etnografinių tyrimų, atliktu straipsnio autorės. Tačiau iškeliamos problemos ir pateikiami jų sprendimo būdai gali praversti ir tiems, kurie pasirinko kitą sritį, pavyzdžiui, darbo kalbos tyrimą tarptautinėje kompanijoje. Straipsnyje taip pat yra pateikiama keletas praktinių patarimų: kaip atlikti etnografinį interviu, gauti kalbinės medžiagos ir pan.

Raktažodžiai: etnografija, stebėjimas dalyvaujant, stebėjimo užrašai, etnografinis interviu, jaunimo kalba, sociolingvistinių tyrimų metodika.

1. Įvadas

Tikriausiai niekada nesusimąstome, kiek informacijos apie save galime perteikti vien balsu. Įsivaizduokite tokią situaciją – Jums paskambino nepažįstamas žmogus, Jūs nė karto nesate jo sutikę, tačiau vis vien iš balso nesunkiai nustatysite pašnekovo lytį – vyras ar moteris, bent apytikriai galėsite pasakyti jo amžių, gali pavykti atspėti, kuriai tautinei grupei pašnekovas priklauso, iš kurios šalies dalies jis kilęs. Tačiau esama žmonių, mokslininkų, kurie apie savo

pašnekovą galėtų pasakyti žymiai daugiau. Jeigu telefono ragelį pakeltų JAV sociolingvistas Williamas Labovas ir kitame telefono gale pasigirstų niujorkiečio balsas, Williamas Labovas ne tik patvirtintų, kad paskambinęs žmogus yra niujorkietis, nustatytų jo lytį ir amžių, bet ir pasakytų, kokiam visuomenės sluoksniui paskambinęs asmuo priklauso. JAV sociolingvistė Penelopė Eckert galėtų dar išsamiau apibūdinti savo pašnekovą, juo labiau, jei jai paskambintų paauglys iš Detroito. Mokslininkė galėtų pasakyti, kaip jam sekasi mokykloje, ar jis rūko, kaip leidžia laisvalaikį ir panašiai. Tyrimų rezultatai, kuriais remiantis pašnekovo balsą, t. y. jo ištartus balsius ir priebalsius, slengą, kitų kalbų intarpus, galima susieti su tam tikru gyvenimo būdu, yra gaunami taikant metodą, kai reikia ne tik klausytis, kaip tiriamieji asmenys kalba, bet ir stebėti, ką bei kaip jie daro. Tas metodas vadinamas etnografiniu metodu, kurį šiame straipsnyje ir noriu pristatyti.

Lietuvių sociolingvistikoje etnografinis metodas yra naujovė, išsamių etnografinių tyrimų neturime. Tad vienas iš straipsnio tikslų yra supažindinti skaitytoją su etnografiniu metodu, parodyti, kodėl šį metodą verta taikyti kalbiniuose tyrimuose ir kaip jis praturtina kalbinės medžiagos analizę.

Straipsnyje remiamasi ne tik užsienio mokslininkų atliktais sociolingvistinių etnografinių tyrimų, daugiausia jaunimo kalbos, pavyzdžiais, bet ir mano pačios atliktu jaunimo kalbos tyrimu vienoje Vilniaus mokyklų, kuris buvo projekto „Kalba Vilnius: Vilniaus kalbos vaidmuo šiandieninėje Lietuvoje“ dalis. Tačiau iškeliamos problemos ir pateikiami jų sprendimo būdai gali praversti ir tiems, kurie pasirinks kitą sritį, pavyzdžiui, darbo kalbos tyrimą tarptautinėje kompanijoje.

2. Šiuolaikinio etnografinio metodo ištakos

Etnografinis metodas yra paimtas iš antropologijos ir etnologijos. Šiuolaikinio etnografinio metodo ištakos siekia XIX a. pab. – XX a. pr., kai antropologai, užuot rinkę faktus apie egzotiškas kultūras iš sakytinių ir rašytinių pasakojimų, ėmėsi tiesiogiai jas stebėti. Antropologai tam tikrą laiko tarpą, dažniausiai ilgiau nei metus, praleisdavo su tais žmonėmis, kurių kultūrą jie siekė aprašyti, stebėdami, kaip jie dirba, mokosi, pykstasi, džiaugiasi ir t. t. Vienas šiuolaikinio etnografinio metodo pionierių Bronislawas Malinowskis, tyręs Kirivanos salyno, priklausančio Papua Naujajai Gvinėjai, kultūras, teigė, kad tokiu būdu antropologas gali „perprasti vietinio gyventojų požiūrį į gyvenimą, suvokti jo pasaulio viziją“ (Malinowski 1922: 25¹, cit. pagal Duranti 1997: 93). Tad ir pagrindiniai klausimai, kuriuos kelia šiuolaikiniai antropologai ir etnografai, yra šie: 1) kaip

¹ Malinowski, B. 1922. *Argonauts of the Western Pacific*. New York: Dutton.

socialinė tvarka yra kuriama, t. y. kodėl tam tikra žmonių grupė funkcionuoja kaip atskiras vienetas; ir 2) kaip individai supranta savo gyvenimą, t. y. kaip jie paaiškina, pirmiausia sau patiems, kodėl jie gyvena taip, kaip gyvena, ir kas juos skiria nuo kitų individų ir grupių (Duranti 1997: 90). Atsakymų į iškeltus klausimus etnografas ieško remdamasis ne antriniais šaltiniais, bet informantų pasakojimais, savo kaip mokslininko pastebėjimais bei tyrimo metu įgyta patirtimi.

Tačiau kaip ir kodėl šis iš antropologijos kilęs metodas pradėtas taikyti kalbotyroje ir kodėl kalbininkai šį metodą pradėjo taikyti ne egzotiškoms, o savo kalboms tirti? Paaiškinimai matyti peržvelgus, kaip keitėsi uždaviniai ir klausimai, kuriuos kėlė sociolingvistai.

3. Etnografinio metodo taikymas kalbotyroje

Ilgą laiką kalbotyros tyrimų centre buvo idealus kalbėtojas–klausytojas visiškai homogeniškoje bendruomenėje. Nebuvo atsižvelgiama į kultūrinį ir socialinį kontekstą, kuriame tyrinėjama kalba vartojama. Tačiau juk iš tiesų realioje kalbinėje bendruomenėje idealus kalbėtojas neegzistuoja. Kiekviena kalbinė bendruomenė turi kalbinių kodų ir kalbėjimo būdų repertuarą. Net ir toje pačioje kalbinėje bendruomenėje individai kalba skirtingai. Tad 1960-aisiais metais Dellas Hymesas ir Johnas Gumperzas kartu su savo studentais pradėjo novatorišką kalbos tyrinėjimo programą, pavadintą kalbėjimo etnografija (angl. *the ethnography of speaking*), kuri vėliau, išplėtus programą, pervadinta į komunikacijos etnografiją (angl. *the ethnography of communication*). Programos esmė – derinti etnografiją, kultūros aprašymą ir analizę, su kalbotyra, kalbos aprašymu ir analize (Keating 2007: 285). Pagrindinė kalbėjimo etnografijos sąvoka yra komunikacinė kompetencija (angl. *communicative competence*), t. y. ką kalbėtojai turi žinoti, kad galėtų deramai bendrauti tam tikroje kalbinėje bendruomenėje. Tačiau komunikacinė kompetencija apima ne tik kalbos kaip sistemos mokėjimą, bet ir kultūrinės žinias, pavyzdžiui, kurie bendruomenės nariai ir kada gali kalbėti, kokia kalba būdinga skirtingą padėtį bendruomenėje užimantiems bendruomenės nariams, kokią reikšmę turi neverbalinis elgesys ir t. t. (Keating 2007: 287). Kalbėjimo etnografija žymi svarbų pokytį kalbotyroje, kai nusigręžiama nuo kalbos, kaip referentinio kodo, tyrinėjimo ir kalba imama tirti taip, kaip ją vartoja realūs kalbos vartotojai, atsižvelgiant į socialinę reikšmę, kurią kalbėtojai suteikia tam tikriems kalbiniams variantams (Keating 2007: 286). Įtraukus socialinį kontekstą į kalbos tyrimus, prireikia metodo, kuris kartu būtų ir socialinis, ir kalbinis. Šiuos du kriterijus atitiko etnografinis metodas.

4. Sociolingvistikos bangos. Sociolingvistinės metodikos kaita

4.1. Pirmoji sociolingvistikos banga. Kiekybinės apklausos ir interviu

Sociolingvistikoje etnografinis metodas įsitvirtino ne iš karto. Pirmoji sociolingvistikos banga yra siejama ne su etnografiniu metodu, bet su kiekybinėmis apklausomis ir sociolingvistiniais interviu. Pagrindine pirmosios sociolingvistikos bangos figūra neabejotinai laikomas JAV sociolingvistas Williamas Labovas, kuris pradėjo ir įtvirtino kiekybinių apklausų ir sociolingvistinių interviu taikymą sociolingvistikoje. Žymiausias tokio tyrimo pavyzdys yra Williamo Labovo atliktas niujorkiečių kalbos tyrimas (Labov 1972b). Tyrimo rezultatai parodė, kad fonemos /r/, einančios po balsės, tarimas yra socialiai stratifikuotas, t. y. priklauso nuo respondentų padėties visuomenėje, lyties ir amžiaus. Kaip vieną žymiausių Williamo Labovo pasekėjų Europoje būtų galima minėti Peterį Trudgillį, tyrusį Rytų Anglijos miesto Noridžo (angl. *Norwich*) kalbą (Trudgill 1974). Remiantis kiekybinių tyrimų rezultatais buvo atskleistas bendras (did)miesčių kalbinių, dažniausiai fonologinių, variantų pasiskirstymo vaizdas – nustatytas ryšys tarp kalbinės įvairovės ir pagrindinių demografinių kategorijų, tokių kaip socialinė klasė, amžius, lytis ir tautybė, ir aprašyti kalbos pokyčiai.

4.2. Antroji sociolingvistikos banga. Etnografija – papildomas metodas sociodialektiniuose kalbos tyrimuose

Tačiau kiekybiniais sociolingvistiniais metodais gautų rezultatų neužteko norint paaiškinti, kokie socialiniai veiksniai lemia kalbos pokyčius ir kalbinę įvairovę. Norint rasti kalbos pokyčių priežastis, reikia suprasti, kaip kalba funkcionuoja konkrečioje kalbinėje bendruomenėje. Taigi reikia keisti tyrimų metodiką, taikyti tokius metodus, kuriais būtų galima gauti ne tik kalbinės medžiagos, bet ir iširti socialinį bendruomenės gyvenimą. Vienas tokių metodų yra etnografinis metodas.

Tradiciškai vienu iš pirmųjų bandymų etnografinį metodą taikyti sociolingvistikoje yra laikomas Williamo Labovo Martha's Vineyard salos tyrimas² (Maegaard ir Quist 2005: 45, Eckert 2009: 7)³. Tiesa, pats Williamas Labovas metodą įvardijo kaip tiesioginį stebėjimą (Labov 1972a: 1) ir

² Martha's Vineyard yra JAV sala Masačusetso (angl. Massachusetts) valstijoje, per tris mylias nutolusi nuo žemyninių JAV. Remiantis gyventojų surašymo duomenimis, 1960 m. Martha's Vineyard saloje gyveno 5563 gyventojai. Williamas Labovas tyrė dvibalsių /ay/ ir /aw/ variantų socialinę stratifikaciją.

³ Chronologiškai Labovo Martha's Vineyard tyrimas priklauso pirmajai sociolingvistikos bangai.

pažymėjo, kad stebėjimai, kurie buvo atlikti gatvėse, užkandinėse, restoranuose, baruose, parduotuvėse, dokuose ir kitose vietose, kur vietiniai gyventojai susirinkdavo pasišnekučiuoti ir jų pokalbį buvo įmanoma vienokiu ar kitokiu būdu užfiksuoti, tebuvo papildomas metodas (Labov 1972a: 13). Martha's Vineyard salos gyventojų kalbos tyrimo rezultatai parodė, kad senesnių ar naujesnių kalbinių variantų vartojimas susijęs ne tik su demografinėmis kategorijomis, bet ir su saloje vykstančių socialinių pokyčių vertinimu ir gyvenimo ideologija. Tie salos gyventojai, kurie palankiai vertina į salą plūstantį turizmą ir kurie savo ateitį sieja su žemyninėmis JAV, savo kalboje vartoja daugiau naujesnių variantų. Tuo tarpu tie, kurie į salą plūstantį turizmą vertina kaip grėsmę įprastam salos gyvenimui, vartoja daugiau senesnių variantų.

Galutinai etnografinį metodą kalbos tyrimuose įtvirtino JAV sociolingvistė Penelopė Eckert, tyrusi Detroito priemiesčių paauglių kalbą (Eckert 1988). Penelopės Eckert tyrimas išsiskyrė ne tik tuo, kad ji sociolingvistikoje ėmė taikyti etnografinį metodą, bet ir tuo, kad kalbinė bendruomenė, kurios kalbą mokslininkė siekė ištirti, buvo palyginti nedidelė – ne visas miestas, o kelios mokyklos.

Savo tyrimu Penelopė Eckert siekė paaiškinti, kaip Detroitui būdinga tartis plinta į priemiesčius ir kodėl ši tartis, atsiradusi žemesniuosiuose Detroito priemiesčių socialiniuose sluoksniuose, ilgainiui imama vartoti ir aukštesniuosiuose sluoksniuose. Praleidusi vienoje iš Detroito priemiesčių gimnazijų apie dvejus metus, Penelopė Eckert nustatė, kad kalbinio pokyčio „kaltininkai“ yra paaugliai. Tačiau norint rasti socialines priežastis, kurios nulėmė pokytį, neužtenka atsižvelgti tik į socialinį sluoksnį, kuriam priklauso mokiniai, o tiksliau, kuriam priklauso mokinių tėvai. Socialinis gimnazijos gyvenimas yra orientuotas į dvi socialines kategorijas – „mokslukus“ (angl. *jocks*) ir „blogiukus“ (angl. *burnouts*). Be to, nemaža mokinių dalis nepriklauso šioms gimnazijos socialinėms kategorijoms. Tai savotiški „tarpininkai“ (angl. *in-betweens*). Taigi savo tyrime Penelopė Eckert operuoja ne iš anksto numanomomis kategorijomis (socialiniais sluoksniais), o atranda, kokios socialinės kategorijos yra svarbios patiems informantams. „Mokslukai“ dažniausiai priklauso viduriniajam visuomenės sluoksniui, jie aktyviai dalyvauja mokyklos gyvenime, dauguma jų draugų yra mokyklos draugai, savo ateitį jie sieja su universitetu, kartu ir su gyvenimu ne Detroito teritorijoje. Tuo tarpu „blogiukai“ dažniausiai yra kilę iš darbininkų sluoksnio, mokyklos gyvenimas jiems nėra įdomus, nes savo ateitį jie sieja ne su universitetu, o su darbu vietinės pramonės šakose, t. y. su gyvenimu pačiame Detroite. Tad nieko nuostabaus, kad „blogiukai“ turi nemažai draugų pačiame Detroite, gana dažnai čia lankosi ir tokiu būdu „blogiukų“ kalboje imasi rasti Detroito tarčiai būdingų kalbinių variantų. Pamažu naujas kalbines formas ima vartoti ir „tarpininkai“. Kai ilgainiui naujieji kalbiniai variantai praranda savo tiesioginį ryšį su „blogiukais“

ir jų propaguojamomis vertybėmis, jas savo kalboje ima vartoti ir „moksliukai“. Tokiu būdu Detroitui būdinga tartis plinta į priemiesčius. Išanalizavusi paauglių kalbinę elgesį ir jį lemiančius socialinius veiksnius, Penelopė Eckert ne tik patvirtino faktą, kad Detroito tartis skverbiasi į priemiesčius, bet ir paaiškino šio pokyčio priežastis.

Prieš pradėdant aptarti trečiąją sociolingvistikos bangą, derėtų pažymėti, kuo yra panašios ir kuo skiriasi pirmoji ir antroji sociolingvistikos bangos. Pirmosios ir antrosios bangos tyrimus skiria metodika (kiekybinius metodus keičia kokybiniai – etnografija), tačiau atskaitos taškas lieka dialektologinis – kaip kalbinė įvairovė atspindi socialines kategorijas (socialinius sluoksnius, lytį, amžių, jaunimo socialines kategorijas ir t. t.).

4.3. Trečioji sociolingvistikos banga. Etnografija – pagrindinis sociolingvistinių tyrimų metodas

Trečiosios bangos tyrimuose kinta atskaitos taškas – dialektologinį požiūrį keičia stilistinės praktikos požiūris (angl. *stylistic practice approach*) (plg. Quist 2008). Pagrindinėmis sąvokomis tampa stilius, asmenybės konstravimas ir tapatybė (Eckert 2009: 1, Maegaard ir Quist 2005: 46). Trečiosios bangos tyrimuose stilius, o ne konkretūs kalbiniai variantai, yra siejamas su socialinėmis kategorijomis (plg. Eckert 2009: 19). Stiliaus sąvoka apima konkrečias materialias priemones. Kaip tų priemonių pavyzdžius būtų galima minėti drabužius, mėgstamas dainas, filmus, ir, žinoma, kalbą. Be to, šios priemonės yra derinamos tarpusavyje tam tikra tvarka. Tas stilistinių priemonių derinimas yra vadinamas stiliaus grupe (angl. *cluster*) (Jørgensen ir Quist 2008: 27). Stilistinė praktika yra procesas, kurio metu materialios priemonės tampa reikšmingos (Quist 2008: 50). Trečiosios bangos sociolingvistikos tyrimuose stengiamasi atskleisti, kas yra socialiai žymėta konkrečioje bendruomenėje. Bandoma išsiaiškinti, kaip individas per variantiškumą, kurį atskleidė sociolingvistikos pirmoji ir antroji bangos bei kitus kalbinius bruožus – slengą, kitų kalbų intarpus – išreiškia save, kada ir kaip kalbiniai bruožai yra naudojami ir kokia socialinė reikšmė jiems yra suteikiama.

Aptarusi, kodėl etnografinis metodas imtas taikyti sociolingvistikoje, trumpai pristachiusi teorines gaires, kuriomis vadovaujamasi atliekant sociolingvistinį etnografinį tyrimą, tolesniuose trijuose straipsnio poskyriuose aptarsiu pagrindinius etnografinio metodo aspektus: stebėjimą dalyvaujant, stebėjimo užrašus ir etnografinį interviu bei kitus interviu tipus, taikomus etnografiniame tyrime.

5. Etnografinio metodo sudedamosios dalys

5.1. Stebėjimas dalyvaujant⁴

Stebėjimas dalyvaujant (angl. *participant observation*) yra vienas pagrindinių etnografinio metodo aspektų, skiriančių šį metodą nuo kitų metodų. Imant sociolingvistinį interviu ar atliekant sociolingvistines apklausas, mokslininkas ir informantai dažniausiai susitinka tik vieną kartą. Tuo tarpu etnografinio metodo atveju mokslininkas praleidžia gana ilgą laiko tarpą – nuo pusės metų iki kelerių metų – su informantais ir aktyviai dalyvauja jų veikloje.

Kaip jau galima nuspėti iš sąvokos *stebėjimas dalyvaujant* pavadinimo, atliekant etnografinį tyrimą, mokslininkui tenka dvigubas vaidmuo – dalyvaujantis stebėtojas, t. y. mokslininkas stebi bendruomenę ne iš tolimo ir saugaus taško, bet pats kiek tik tai įmanoma tyrimo sąlygomis įsitraukdamas į bendruomenės gyvenimą (plg. Duranti 1997: 89). Dalyvaujančio stebėtojo vaidmuo skiriasi nuo kitų vaidmenų, kuriuos mokslininkas gali prisiimti atlikdamas tyrimą. Tai – dalyvis – stebimos bendruomenės narys (angl. *the complete participant*), stebėtojas kaip dalyvis (angl. *the observer-as-participant*) ir tik stebėtojas (angl. *the complete observer*) (Adler ir Adler 1994: 379). Tik stebėtojas yra toks vaidmuo, kai mokslininkas nedalyvauja bendruomenės veikloje, informantai mokslininko net nepastebi. Stebėtojas kaip dalyvis apibūdina tokį mokslininko vaidmenį, kai mokslininkas trumpam susitinka su informantais, pavyzdžiui, paimti interviu (Adler ir Adler 1994: 379). Dalyvio – stebimos bendruomenės nario vaidmuo turi savų privalumų ir trūkumų. Toks vaidmuo suteikia mokslininkui puikią progą tiesiogiai patirti tuos procesus, kuriuos jis stengiasi aprašyti (Duranti 1997: 100). Tačiau tokiu būdu mokslininkas praranda atstumą, reikalingą stebėti situaciją iš šalies. Be to, papildomo dalyvio atsiradimas gali suardyti natūralią bendruomenės struktūrą. Mokslininkas turi tapti savotišku profesionaliu klausytoju, kuris dalyvaudamas bendruomenės gyvenime sugeba analizuoti joje vykstančius procesus. Alekssandras Duranti tokį vaidmenį vadina priimtini pašaliečiai (angl. *accepted by-standers*) ir profesionalūs slapsti klausytojai (angl. *professional overhearers*) (Duranti 1997: 101).

Visgi toks mokslininkui tenkančių vaidmenų skirstymas yra gana sąlygiškas. Stebėjimo arba dalyvavimo intensyvumą lemia ir situacija. Kartais mokslininkui tenka rasti nematomą poziciją (angl. *blind spot*), iš kurios jis galėtų netrukdomas ir kartu netrukdam kitų stebėti bendruomenės gyvenimą (Duranti 1997: 101). Pavyzdžiui, atliekant etnografinį tyrimą mokykloje, pamokų metu

⁴ Mokslinėje literatūroje taip pat vartojamas terminas *dalyvaujantis stebėjimas* (Leonavičius 2004, Čiubrinkas 2007).

būtų pravartu rasti tokią nematomą vietą, nes šiuo atveju mokslininkas, suprantama, užima tik stebėtojo vaidmenį. Klasėje tokia nematoma vieta dažniausiai yra pačiame klasės gale stovintis tuščias suolas arba kėdė. Bet pertraukų ar išvykų metu mokslininkas jau nėra vien tik stebėtojas – jis kalbasi su mokiniais, pietauja kartu su jais ir panašiai.

Tai, kaip mokslininką priima informantai lemia ir mokslininko lytis, amžius bei užimama padėtis visuomenėje. Mokslininkams dažniausiai lengviausiai sekasi užmegzti kontaktą su tos pačios lyties informantais. Siekiant išvardytus trūkumus paversti privalumais, pamažu populiarėja grupinė etnografija (angl. *team ethnography*), kai keli skirtingo amžiaus ir lyties mokslininkai dirba kartu. Grupinės etnografijos atveju galima pateikti visapusiškesnę aprašomo objekto analizę, nes keli mokslininkai, ypač jeigu jie yra skirtingo amžiaus ir lyties, gali patikrinti vienas kito rezultatus ir atmesti netinkamas interpretacijas (Adler ir Adler 1994: 381). Be to, mokslininkas gali susikonscentruoti ties jį labiausiai dominančia informantų grupe arba ta, su kuria jam lengviausiai sekėsi užmegzti kontaktą. Ag (2010) ir Stæhr (2010) magistro darbai yra grupinių etnografinių darbų pavyzdžiai.

5.1.1. Mokslininko vaidmuo atliekant etnografinį tyrimą mokykloje

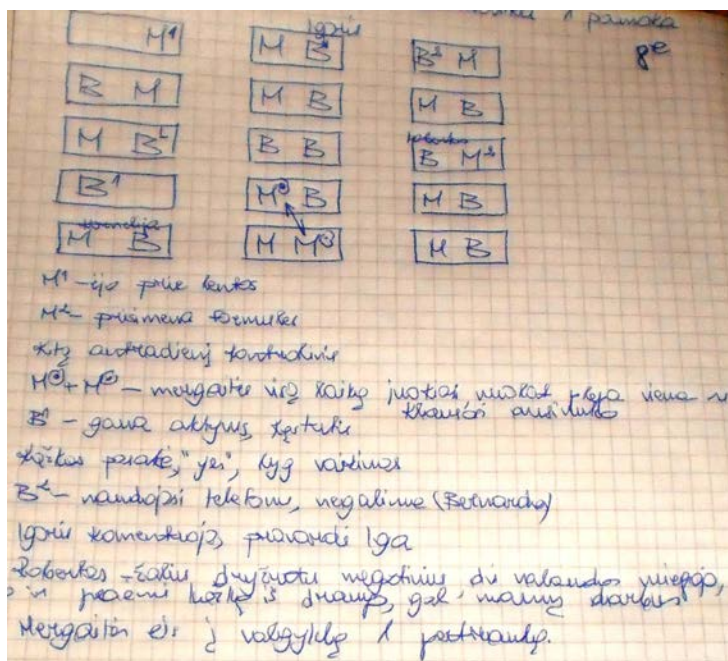
Šiame straipsnyje daugiausia remiamasi etnografiniais jaunimo kalbos tyrimais, tad pravartu būtų aptarti etnografinio darbo mokykloje specifiką.

Etnografinio tyrimo sėkmė priklauso nuo kontakto, kurį mokslininkui pavyksta užmegzti su informantais. Jeigu tarp mokslininko ir informantų užsimezgė gana glaudus ryšys, informantai noriai dalinasi savo patirtimis, dėsto savo mintis, o ne tai, ką mokslininkas (ar visuomenė plačiaja prasme) norėtų išgirsti, vadinasi, bus surinkta vertingos autentiškos empirinės medžiagos. Tad ne be reikalo vienas pagrindinių ir svarbiausių pirmųjų tyrimo savaičių tikslų yra įgyti informantų, jaunimo kalbos tyrimo atveju – mokinių – pasitikėjimą, įtikinti juos, kad jie nebijotų mokslininko, kad niekas, ką jie pasakys ar padarys, nebus perduota nei direktoriui ar mokytojams, nei tėvams. Geriausia įgyto pasitikėjimo išraiška yra tai, kad mokiniai, net ir mokslininkui būnant šalia, užsiima tokiomis veiklomis, apie kurias suaugusiajam arba mokytojui geriau nežinoti. Taip pat svarbu pažymėti, kad kalbinis tyrimo aspektas neakcentuojamas. Tai daroma siekiant išvengti mokinių požiūrio į mokslininkus kaip į potencialius kalbos taisytojus.

Ilgainiui mokinių akyse mokslininkai tampa netipiškais suaugusiaisiais (plg. Ag 2010: 39), kurie nebara, kai mokiniai nusirašinėja namų darbus, nebaudžia, jeigu jie nusižengia mokyklos drausmės taisyklėms, ir savotiškais socialiniais darbuotojais ar psichologais, kuriems mokiniai gali papasakoti apie šeimos, sveikatos problemas (plg. Eckert 1989: 34, Maeegard 2007: 65). Tačiau kartais išlikti nešališku netipišku suaugusiuoju nėra taip lengva, ypač, kai matai, kad dalis mokinių yra kone piktybiškai engiami: mėtomos jų kuprinės, jie nuolat užgauliojami. Iš vienos pusės, norėtusi tokius moksleivius sudrausminti, tokia turėtų būti suaugusiojo pareiga, bet iš kitos pusės, ar tai nebūtų kišimasis į klasės gyvenimą, kur šalia stipresnių, turinčių valdžią mokinių, visada bus ir silpnesnių engiamų mokinių. Šiuo atveju mokslininko pareiga yra priimti tirinėjamąją bendruomenę su visomis joje galiojančiomis taisyklėmis.

5.2. Stebėjimo užrašai

Mokslininkas išsiskiria iš savo informantų ne tik savo amžiumi (jaunimo kalbos tyrimo atveju) ir tuo, kad nėra visavertis bendruomenės dalyvis, bet ir viena specifine veikla, kurios nevykdo jo stebimi informantai. Mokslininkas kažką vis pasižymi savo užrašų knygutėje. Tai stebėjimo užrašai (angl. *fieldnotes*). Stebėjimo užrašai yra rašomi kiekvieną dieną, nesistengiant parašyti rišlaus teksto ir turint omeny, kad ne kiekvienas pastebėjimas bus naudingas pačiam etnografiniam tyrimui (plg. Emerson et al. 2007: 353). Kaip vieną galimą stebėjimo užrašų žymėjimo strategiją būtų galima minėti piešinius ir schemas. Pagrindinis piešinių ir schemų privalumas yra tai, kad jais perteikiama daug informacijos, be to, juos yra lengva nubraižyti.

1 pav. Mokinių sėdėjimo vietos per matematikos pamoką, pirmą dieną mokykloje (mano tyrimas)

Kiek daug ir kaip dažnai kažką pasižymėti užrašų knygutėje yra gana individualu. Iš vienos pusės užrašytus pastebėjimus ir patirtis galima analizuoti ir naudoti gilesnėms išvalgoms ir pabaigus darbą su informantais. Tačiau iš kitos pusės, dalyvaujant bendruomenės veiklose, galima geriau įsigilinti į bendruomenės gyvenimą net ir nieko nesižymint (Emerson et al. 2007: 355). Kartais įvykių fiksavimas užrašų knygutėje gali pernelyg kristi į akis. Tokiu atveju svarbesnę informaciją galima įsivesti kad ir savo mobilųjį telefoną (Stæhr 2010: 50).

Atliekant jaunimo kalbos tyrimą pravartu pasižymėti, kas vyksta pamokų ir pertraukų metu (nr. 1), fiksuoti mokinių išsakomą nuomonę apie save (arba kitus) (nr. 2) bei užsirašyti įdomesnius kalbinius pavyzdžius (nr. 3).

- Nr. 1. Laura užmynė Rasai ant kojos ir pastūmė. Indrę taip pat šiek tiek stumtelė. Laura pagrasino, kad taip ją stumtels, kad ji į sieną sulis. Laura pakišo pro šalį einančiai mažesnei mergaitei koją. Nepaisant to, Rasa vis vien žūtbūt nori priklausyti Lauros grupei (pertrauka prieš fizikos pamoką).
- Nr. 2. Vytautas nori būti forsas, tiksliau jis sako: „Jeigu aš esu forsas, tai aš būsiu forsas. Noriu, kad mokykloje būtų galima nešioti treningus“ (etikos pamoka, mokiniai gavo užduotį, ką reikėtų padaryti, kad mokykloje būtų geriau).
- Nr. 3. Mokytoja aiškina, ką reiškia sutrumpinimas smb. Mykolas klausia, ar taip galima rašyti per kontrolinį. Justė sako, o galima rašyti idk – I don't know (anglų kalbos pamoka).

2 pav. Stebėjimo užrašų pavyzdžiai (mano tyrimas)

Pabaigus dienos stebėjimą, remiantis užrašais, schemomis ir kita atmintyje likusia informacija, rekomenduojama rašyti stebėjimo dienoraštį. Tai jau rišlesnis tekstas, kuriame registruojami ne tik mokslininko pastebėjimai, bet ir išgyvenimai.

5.3. Etnografinis interviu ir kiti interviu tipai

Etnografinį interviu būtų galima pavadinti nestruktūruotu giluminiu interviu. Tačiau etnografinį interviu nuo įprasto giluminio interviu skiria mokslininko ir informanto santykis. Giluminio interviu atveju mokslininkas ir informantas dažniausiai vienas kito nepažįsta ir interviu metu susitinka pirmą kartą. Etnografinio interviu atveju mokslininkas dažnai gana neblogai pažįsta savo informantą (Heyl 2007: 369). Etnografinis interviu kartais vadinamas pusiau struktūruotu gyvenimo interviu, kuriuo siekiama išgauti informanto pasaulio aprašymą (Kvale 1997: 19). Idealus etnografinis interviu būtų toks, kuris teka sava vaga, informantas netrukdomai kalba tol, kol jis arba ji jaučia, kad metas sustoti. Tačiau realybėje toks savaeigis interviu taikomas labai retai, nes tokio tipo interviu paprasčiausiai labai ilgai užtruktų. O juk apklausti reikia keliasdešimt informantų. Dažniausiai etnografinis interviu yra tarpinis variantas tarp kasdienio pokalbio ir interviu. Informantas nejaučia jokio spaudimo atsakinėdamas į klausimus. Tokią neįpareigojančią atmosferą padeda sukurti ir užsimezgusi pažintis, kokia tik ji yra įmanoma tyrimo sąlygomis tarp informanto ir mokslininko. Kaip ir stebėjimo atveju, taip ir per interviu, mokslininkui tenka dvigubas vaidmuo – interviuotojo ir pokalbio dalyvio.

Interviu į etnografinį sociolingvistinį tyrimą yra įtraukiamas dėl kelių priežasčių. Pirmą, per interviu galima pagilinti stebėjimo medžiagą, gauti informacijos apie informantus, kuri nėra prieinama stebėjimo metu. Jeigu tyrimo informantai yra mokiniai, dažniausiai klausiama apie jų užklasinę veiklą, kaip jie supranta savo vaidmenį klasėje, kokios socialinės kategorijos (mokinių grupės) egzistuoja klasėje, kas yra joms būdinga. Antra, interviu metu yra renkama medžiaga kalbinei analizei. Interviu metu surinkta medžiaga dėl garso kokybės yra geresnė nei medžiaga surinkta iš savanorių įrašų (angl. *self recordings*). Garso kokybė yra labai svarbi analizuojant kalbos fonologinį variantiškumą. Be to, interviu metu informantai daugiau ar mažiau kalba apie tą patį, tad ir jų kalbas daug lengviau palyginti (plg. Maegaard 2007: 66).

Nors etnografinio interviu metu yra kuriama draugiška atmosfera, gautos kalbinės medžiagos negalima laikyti visiškai autentiška. Norėdami gauti autentiškos kalbos, mokslininkai prašo informantų dieną praleisti su įjungtu diktofonu ir taip padovanoti savo kalbos. Tačiau tik nedaugelis

informantų sutinka atlikti tokią užduotį. Pasitaiko ir taip, kad informantas tarsi ir sutiko dieną praleisti su diktofonu, tačiau dažnai diktofonas yra pamirštas arba atnešama labai nedaug įrašytos kalbos (Ag 2010: 49). Danų mokslininkų grupė, atlikusi etnografinį tyrimą vienoje Kopenhagos mokyklų, dalį autentiškos kalbos įrašų surinko mokiniams išdalinę mikrofonus, kurie buvo sujungti su mokykloje įrengtu radijo siųstuvu, įrašus siunčiančiu tiesiai į kompiuterio kietąjį diską (Ag 2010: 49, Stæhr 2010: 52). Bet radijo signalas apima tik tam tikrą teritoriją, tad jeigu mokiniai tam tikru metu palieka mokyklos teritoriją, jų kalbos įrašų gauti nepavyks.

Artimos autentiškai kalbai kalbos įrašų galima gauti ir grupinių diskusijų forma, ypač tokių diskusijų, kai informantai diskutuoja ne tam tikromis mokslininko pasiūlytomis temomis, o yra įtraukiami į kokią nors veiklą, pavyzdžiui, žaidžia stalo žaidimus (Quist 2005, mano tyrimas), kuria plakatus (Madsen 2008).

6. Sociolingvistinių etnografinių jaunimo kalbos tyrimų pavyzdžiai

Praleidus su informantais gana ilgą laiko tarpą, stebint juos ir dalyvaujant jų veiklose bei atlikus įvairaus pobūdžio interviu, sukaupiama labai daug medžiagos ne tik apie kalbinį, bet ir socialinį informantų elgesį. Kaip matysime iš žemiau pateiktų kelių jaunimo kalbos tyrimų rezultatų, žinios apie socialinį bendruomenės gyvenimą leidžia paaiškinti kalbinę įvairovę.

Danų sociolingvistė Pia Quist, atlikusi etnografinį tyrimą vienoje Kopenhagos gimnazijų, išskyrė septynias stiliaus grupes (Quist 2005). Vienai jų, kurią mokslininkė pavadino „kieta, daniška“, būdingi tokie bruožai: etninei danų daugumai priklausantis berniukas, prastai besimokantis, mokyklos kompiuterį naudojantis žaidimams, rūkantis, geriantis alkoholį, dėvintis hip-hopo stiliaus drabužius, darbalaukio fonui pasirinkęs nuogos moters nuotrauką, besiklausantis hip-hopo ir roko muzikos. Šiai stiliaus grupei taip pat būdinga keiksmazodžiais prisodrinta kalba ir specifinis afrikuotas fonemos /t/ variantas – [t^c]. Taigi afrikuotą [t^c] galima vadinti „kieto“ stiliaus kūrimo priemone. Kartu Pia Quist pažymi, kad afrikuota [t^c] būdinga ir keliems mokiniams, kurie nepraktikuoja aukščiau išvardintų veiklų. Tačiau nors šiems mokiniams ir būdinga afrikuota [t^c], nei jų kalba, nei jie patys nėra „kietuoliai“, nes jie neužsiima tokiomis veiklomis, kurias mes galėtume pavadinti „kietomis“ (Quist 2005: 243). Priklausymą „kietuolių“ grupei lemia ne tai, ar individo kalba pasižymi tam tikrais bruožais, o nuo to, ar individas *dalyvauja* grupės veikloje ir

tokiu būdu savo socialine veikla suteikia kalbiniams bruožams tam tikrą reikšmę (Maegaard ir Quist 2005: 49, kursyvas originale).

Kartais tik kalbinis elementas skiria stiliaus grupes. Danų sociolingvistė Marie Maegaard išskyrė aštuonias stiliaus grupes, kurių viena yra „kieti įvairių tautybių vaikinai“, o kita – „kieti vaikinai danai“ (Maegaard 2007: 153). Šias grupes iš principo skiria tik vienas bruožas – trumpų balsių ilginimas, būdingas „kietų danų vaikinių“ grupei (Maegaard 2007: 169). Trumpų balsių ilginimas yra laikomas etninės danų daugumos kalbiniu bruožu. Taigi ilgindami balsius ir pabrėždami savo etniškumą, tautinei daugumai priklausančys „kietuoliai“ išsiskiria iš tautinėms mažumoms priklausančių „kietuolių“.

Arizonos universiteto mokslininkė Norma Mendoza-Denton (2008) tyrė dviejų Kalifornijos priemiesčiuose (JAV) egzistuojančių Lotynų Amerikos merginų grupuočių „Nortenos“ ir „Surenos“ socialinį gyvenimą ir kalbinę elgseną. „Nortenu“ ir „Surenų“ grupuotėms priklausančios merginos skiriasi ne tik savo išvaizda – drabužių spalva, šukuosenų ir makiažo stiliumi, bet ir ideologija. „Nortenu“ grupuotei priklausančios merginos didžiuojasi savo dviguba tautine tapatybe – jos yra ir meksikietės, ir amerikietės – bei dvikalbystė. „Sorenų“ grupuotei priklausančios merginos tapatina save tik su Meksika. Nors ir mokėdamos anglų kalbą, jos dažniausiai atsisako kalbėti angliškai, nes anglų kalbą jos sieja su *suamerikonėjimu*. Tad nieko nuostabaus, kad šioms grupuotėms priklausančios merginos kalba skirtingomis kalbomis/anglų kalbos variantais. „Nortenu“ grupuotės narės kalba afro-amerikiečių anglų kalba (angl. *African-American English*) ir specifiniu anglų kalbos variantu, būdingu JAV gyvenantiems meksikiečiams (angl. *Chicano English*). „Surenų“ grupuotei priklausančios merginos kalba Meksikos ispanų kalba ir tik kartais specifiniu anglų kalbos variantu, būdingu JAV gyvenantiems meksikiečiams. Įdomu tai, kad fonologiškai tiek „Nortenu“, tiek „Surenų“ *Chicano English* beveik nesiskiria, tačiau abiejų grupuočių lyderių kalba fonologiškai skiriasi nuo periferijoje esančių narių. Vadinasi, grupuotės viduje hierarchija yra išlaikoma netgi fonologiniame lygmenyje.

Mano pačios atlikto sociolingvistinio etnografinio jaunimo kalbos tyrimo⁵ vienoje Vilniaus vidurinių mokyklų metu buvo išskirtos dvi stiliaus grupės – „kietuoliai vaikinai“ ir „aktyvistės

⁵ Projektas „Kalba Vilnius: Vilniaus kalbos vaidmuo šiuolaikinėje Lietuvoje“, 2010 (vykdė Lietuvių kalbos institutas, rėmė Lietuvos mokslo tarybos nacionalinė mokslo programa „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“, vadovė dr. Loreta Vaicekauskienė). Šio projekto metu buvo sukauptas Vilniaus kalbos tekstynas, kurį sudaro 45 val. sociolingvistinių interviu su 64 informantais, ir nedidelis 15 val. spontaniškos Vilniaus jaunimo kalbos tekstynas, kurį sudaro 40 moksleivių ir beveik antra tiek jų pašnekovų kalbos ištraukų. Tekstynai parengti ir leksiškai su koduoti

merginos⁶. „Kietuolių vaikinų“ stiliaus grupei būdinga: prasti pažymiai, sporto būreliai, rusiški keiksmazodžiai, apskritai rusų kalbos gausa. „Aktyvisčių merginų“ stiliaus grupei būdingi šie elementai: neblogi pažymiai, domėjimasis pop muzika, šokių būreliai, rusiški keiksmazodžiai, anglų kalbos gausa. Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad rusų kalba būdinga „kietai“, šiurkščiau kalbai ir yra naudojama demonstruoti jėgą, galią ir vyriškumą. Tuo tarpu anglų kalba yra būdinga moderniai merginai, kuri domisi pop kultūra.

7. Apibendrinimas: etnografinio tyrimo privalumai ir sunkumai

Etnografinis metodas, kaip ir kiti kokybiniai metodai, yra kritikuojamas dėl rezultatų patikimumo. Teigiama, kad etnografiniu metodu gaunami rezultatai nėra patikimi, nes negalima užtikrinti, jog tyrimą pakartojus, būtų gauti tokie patys rezultatai (Quist ir Maegaard 2005: 70). Originaliai šią problemą sprendžia danų sociolingvistė Marie Maegaard. Kaip jau buvo minėta, Marie Maegaard išskyrė aštuonias stiliaus grupes ir nustatė, kokie kalbiniai bruožai toms grupėms yra būdingi (Maegaard 2005). Vėliau mokslininkė, taikydama kaukės metodą, šioms stiliaus grupėms būdingos kalbos įrašų davė pasiklausti kitos mokykloms mokiniams. Kaukės testu norėta nustatyti, kaip kitos mokyklos mokiniai apibūdins tam tikrą kalbėjimo stilių, t. y. ar stilius, kurį mokslininkė pavadino „kietu“, bus atpažintas ir taip pavadintas tyrime nedalyvavusių mokinių. Kaukės metodo rezultatai iš tiesų stebina: penki stiliai buvo atpažinti. Vadinasi, priemonės, kuriomis tam tikram kalbėjimo stiliui yra suteikiama socialinė vertė, yra universalios ir naudojamos ne vienoje konkrečioje mokykloje, bet ir kitose mokyklose.

Šiame straipsnyje daugiausia kalbėta apie tai, kaip atlikti patį etnografinį tyrimą, tačiau pateikti užsienio mokslininkų tyrimų rezultatai (Labov 1972a, Eckert 1988, Quist 2005, Maegaard, 2007, Mendoza–Denton 2008) ir mano pačios tyrimas leidžia manyti, kad socialinės veiklos ir kalbinės vartosena veikia viena kita, tarp jų esama tiesioginio ryšio. Taikant etnografinį metodą, galima ne tik perteikti tam tikros bendruomenės kalbinių variantų pasiskirstymo vaizdą, bet ir išsamiai paaiškinti, kokie socialiniai veiksniai lemia kalbinę įvairovę ar kalbos pokytį.

naudojantis programa CLAN. Atliekant tyrimą, griežtai laikytasi etikos reikalavimų: gautas raštiškas direktorių sutikimas, kad mokykloje gali būti atliekamas sociolingvistinis tyrimas, taip pat gauti raštiški tėvų sutikimai, kad jų sūnus/dukra dalyvautų projekte. Šiame straipsnyje pateikiama pavyzdžių iš tris savaites trukusio jaunimo kalbos tyrimo vienoje Vilniaus vidurinių mokyklų. Tyrime dalyvavo dviejų aštuntų klasių moksleiviai (iš viso 51 mokinys).

⁶ Socialinių kategorijų buvo išskirta daugiau, tačiau dėl laiko stokos nepavyko gauti kitoms socialinėms kategorijoms priklausančių mokinių kalbos.

Etnografinio tyrimo atveju kalbinės medžiagos interpretacija yra paremta ne tik teorija, bet ir per ilgą laiko tarpą įgytomis žiniomis apie pačią bendruomenę. Analizuodami tyrimo rezultatus, etnografai vadovaujasi ne iš anksto numanomomis socialinėmis reikšmėmis, o atranda, kokios socialinės reikšmės yra svarbios patiems informantams. Taikant etnografinį metodą kalbos tyrimuose, gaunamas išsamus ir detalus kalbinių variantų pasiskirstymo vaizdas.

Literatūros sąrašas

- Adler, P. A. and P. Adler. 1994. Observational techniques. *Handbook of Qualitative Research*. N. K. Denzin and Y. S. Lincoln (eds.). London: SAGE, 377-392.
- Ag, A. 2010. *Sprogbrug og identitetsarbejde hos senmoderne storbypiger*. Magistro darbas. København: Københavns universitet.
- Čiubrinkas, V. 2007. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos: mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Duranti, A. 1997. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, P. 2009. Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of variation. Available at: <http://www.stanford.edu/~eckert/PDF/ThreeWavesofVariation.pdf>
Accessed: 13 March 2011.
- Eckert, P. 1989. *Jocks & Bornouts. School Categories and Identity in the High School*. New York: Teachers College Press.
- Eckert, P. 1988. Adolescent social structure and the spread of linguistic change. *Language in Society* 17 (2), 183-207.
- Emerson, R. M., R. I. Freitz and L. L. Shaw. 2007. Participant observation and fieldnotes. *Handbook of Ethnography*. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland (eds.). London: SAGE, 352-368.
- Heyl, B. Sh. 2007. Ethnographic interviewing. *Handbook of Ethnography*. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland (eds.). London: SAGE, 369-383.
- Jørgensen, J. N. and P. Quist. 2008. *De unges sprog*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Keating, E. 2007. The Ethnography of Communication. *Handbook of Ethnography*. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland (eds.) London: SAGE, 285-301.
- Kvale, S. 1997. *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Labov, W. 1972a. *The social motivation of a sound change*. W. Labov. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1-42.

- Labov, W. 1972b: *The social stratification of (r) in New York City department stores*. W. Labov. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 43-69.
- Leonavičius, V. (sud.). 2003. *Sociologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
- Madsen, L. M. 2008. *Fighters and Outsiders: Linguistic Practices, Social Identities, and Social Relationships among Urban Uouth in a Martial Arts Club*. Doktoro disertacija. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Maegaard, M. and P. Quist. 2005. Etnografi, praksis og sproglig variation. *Nydanske Sprogstudier*, nr. 33, 42-73.
- Maegaard, M. 2007. *Udtalevariation og forandring i københavnsk. En etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole*. Doktoro disertacija. København: Københavns Universitet.
- Mendoza-Denton, N. 2008. *Homegirls: Language and Cultural Practice among Latina Youth Gangs*. Malden: Blackwell Publishers.
- Quist, P. 2008. Sociolinguistic approaches to multiethnolect: Language variety and stylistic practice. *International Journal of Bilingualism* 12 (1,2), 43-61.
- Quist, P. 2005. *Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole. En etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation*. Doktoro disertacija. København: Københavns Universitet.
- Stæhr, A. 2010. *"Rappen reddede os". Et studie af senmoderne storbydrenges identitetsarbejde i fritids- og skolemiljøer*. Magistro darbas. København: Københavns universitet.
- Trudgill, P. 1974. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.

Etnografinio metodo taikymas sociolingvistiniuose (jaunimo kalbos) tyrimuose

Aurelija Čekuolytė

Santrauka

Lietuvių sociolingvistikoje etnografinis metodas yra naujovė, išsamių etnografinių tyrimų neturime. Vienas pagrindinių iš straipsnio tikslų yra supažindinti skaitytoją su etnografiniu metodu, parodyti, kodėl metodą verta taikyti kalbiniuose tyrimuose ir kaip šis metodas praturtina kalbinės medžiagos analizę. Taikant etnografinį metodą, galima ne tik perteikti tam tikros bendruomenės kalbinių variantų pasiskirstymo vaizdą, bet ir nusakyti socialinę reikšmę, kuri tiems variantams yra suteikiama. Etnografinio metodo atveju vadovaujamas ne iš anksto numanomomis socialinėmis

reikšmėmis, o tomis, kurios yra reikšmingos patiems informantams. Nors etnografiniai tyrimai dažnai laikomi atvejo studijomis, visgi gerai sukonstruoto ir atlikto etnografinio tyrimo rezultatai yra patikimi. Etnografiniu metodu gautas socialines kategorijas ir socialines reikšmes galima patikrinti taikant kitus metodus, pavyzdžiui, kaukės testo metodą.

Remiantis sociolingvistikos bangų teorija, straipsnyje aiškinama, kaip ir kodėl etnografinis metodas pradėtas taikyti sociolingvistiniuose tyrimuose. Pirmajai sociolingvistikos bangai priklausančių tyrimų duomenys buvo renkami taikant apklausas ir kitus kiekybinius metodus. Pirmosios sociolingvistikos bangos tyrimų rezultatai atskleidė ryšį tarp kalbinių variantų ir tradicinių socialinių kategorijų – socialinės klasės, amžiaus, lyties ir tautybės. Tačiau kiekybiniais sociolingvistiniais metodais gautų rezultatų neužteko norint paaiškinti, kokie socialiniai veiksniai lemia kalbos pokyčius ir kalbinę įvairovę. Taigi reikia keisti tyrimų metodiką, taikyti tokius metodus, kuriais būtų galima gauti ne tik kalbinės medžiagos, bet ir ištirti socialinį bendruomenės gyvenimą. Tad antrosios sociolingvistikos bangos tyrimuose pradėtas taikyti etnografinis metodas. Pirmosios ir antrosios bangos tyrimus skiria metodika (kiekybinius metodus keičia kokybiniai – etnografija), tačiau atskaitos taškas lieka dialektologinis – kaip kalbinė įvairovė atspindi socialines kategorijas (socialinius sluoksnius, lytį, amžių ir t. t.). Trečiosios bangos tyrimuose kinta atskaitos taškas – dialektologinį požiūrį keičia stilistinės praktikos požiūris, tiriamas bet koks kalbinis požymis, kuris yra socialiai reikšmingas tiriamoje bendruomenėje.

Straipsnyje aptariamos pagrindinės etnografinio metodo sudedamosios dalys: stebėjimas dalyvaujant, stebėjimo užrašai, etnografinis interviu ir kiti interviu tipai. Taip pat pateikiami keletas naudingų patarimų mokslininkams, planuojantiems taikyti etnografinį metodą savo tyrimuose. Straipsnyje daugiausia remiamasi etnografiniais jaunimo kalbos tyrimų pavyzdžiais, tarp jų ir vienu iš pirmųjų Lietuvos sociolingvistinių etnografinių tyrimų, atliktu straipsnio autorės. Tačiau iškeltos problemos ir pateikiami jų sprendimo būdai gali praversti ir tiems, kurie pasirinks kitokį tyrimo objektą.

Etnografinio metodo taikymas sociolingvistiniuose (jaunimo kalbos) tyrimuose

Aurelija Čekuolytė

Summary

In Lithuanian sociolinguistics ethnography is a new method; there are no comprehensive ethnographic studies. The main purpose of this paper is to introduce the reader to ethnography and to show why it is important to include ethnography in linguistic studies and how this method can

enrich the analysis of linguistic material. When applying the ethnographic method it is not only possible to provide a picture of the distribution of linguistic variables in the community, but also to discover the social meaning which is associated with those variables. What is unique about ethnography is that it allows the scientist to discover social meanings instead of presupposing them and to examine the construction and organization of the social meaning of linguistic variables. Even though ethnographic studies are often treated as case studies, the results of a well-constructed ethnographic study are reliable and replicable, for instance, the ethnographically discovered social categories and social meanings, associated with them, can be tested in a different community with a help of match-guise technique.

Following the sociolinguistic wave theory, I explain how and why ethnography has been employed in sociolinguistic studies. The studies in the first sociolinguistic wave applied survey and quantitative methods to examine the relation between linguistic variation and the traditional social categories – class, age, sex, and ethnicity. However, the quantitative methods were not sufficient enough in explaining which social mechanisms caused linguistic variation. Studies in the second wave employed ethnography in order to find the relation between linguistic variation and locally determined social categories. Studies in the third wave departed from the dialect-based approach of the first two waves, employed stylistic practice approach and examined any linguistic material that is socially meaningful in the community.

I also discuss the main aspects of ethnographic method: participant observation, fieldnotes, ethnographic interview and other types of interviews. I come in with advice for researchers who plan to use ethnography in their research. The examples of ethnographic studies that I'm using in my paper are mostly taken from studies of youth language, one of them being my study which is one of the first Lithuanian sociolinguistic ethnographic studies. Nevertheless, the paper can also be useful to any researcher who is willing to conduct an ethnographic sociolinguistic study.